

S e k s u e e l g e w e l d

Wat kunt u verwachten van
hulpverlening, politie en justitie

Slachtoffer worden van een seksueel misdrijf is een ingrijpende ervaring. Voor de meeste slachtoffers van seksueel geweld is hulp bij het verwerkingsproces onontbeerlijk.

Vaak wordt als eerste steun gezocht bij vrienden en familieleden. Daarnaast kan een beroep worden gedaan op tal van hulpverlenende instanties die zich toeleggen op het bieden van deskundige hulp aan slachtoffers van seksueel geweld. Ook bij de politie kan men terecht voor steun en – indien het slachtoffer daartoe besluit – voor het doen van aangifte.

Deze brochure bevat informatie voor slachtoffers van een seksueel misdrijf. Er wordt aandacht besteed aan de emotionele en lichamelijke gevolgen. De rol van de hulpverlening komt aan de orde. Ook wordt uitgebreid beschreven wat er gebeurt wanneer er aangifte bij de politie wordt gedaan en het openbaar ministerie overgaat tot vervolging van de dader.

Deze brochure is zowel bestemd voor slachtoffers van seksueel geweld als voor vrienden, familieleden en/of kennissen die steun willen bieden aan het slachtoffer.

Inhoud

1 Wat valt onder seksueel geweld? 5

Seksueel geweld	5
Sekse	5
Seksueel geweld door een familielid	5
Seksueel geweld binnen een relatie	5

2 Hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld 6

Vrienden en familie	6
Medisch onderzoek	6
Eerste opvang	7
Professionele hulpverlening	8
Juridische hulpverlening	9

3 De rol van de politie 11

Melding	11
Aangifte	11
Verjaringstermijn	12
Welk politiebureau?	12
Vrouwelijke politie-ambtenaar	12
Het politie-onderzoek	13
Bewijsmateriaal	13
Verloop van het onderzoek	13
De verdachte	14
Afronding van het onderzoek	14

4 De rol van het openbaar ministerie 15

Sepot	15
Schikking	15
Gerechtigd vooronderzoek	16
Vervolging	16

5 De terechtzitting	17
Achter gesloten deuren	17
Verloop van het proces	17
Getuigenverhoor	17
Afronding van het proces	18
Uitspraak	18
Hoger beroep	19
6 Straat- en contactverbod	20
Goede reden	20
Aanvragen van een verbod	20
Effectiviteit	21
7 Schadevergoeding	22
Mogelijkheden tot schadevergoeding	22
Schadevergoeding via het strafrecht	22
Schadevergoeding via het burgerlijk recht	23
Schadefonds Geweldsmisdrijven	23
8 Kosten van een gerechtelijke procedure	24
Advocaat	24
Griffierecht	24
Financiële tegemoetkoming	24
Overige kosten	25
Adressen en telefoonnummers	26
Andere brochures	27

1 Wat valt onder seksueel geweld?

Seksueel geweld

Onder seksueel geweld vallen alle handelingen met een seksuele bedoeling die de dader tegen de wens van het slachtoffer verricht. De wet maakt een onderscheid tussen aanranding en verkrachting.

Van *aanranding* is sprake, wanneer tegen de wil van het slachtoffer seksuele handelingen worden verricht, zonder dat daarbij sprake is van binnendringen in het lichaam. Voorbeelden hiervan zijn: aanraken, zoenen, (laten) betasten en uitkleden. Ook doorgaan met vrijen als de ander niet meer wil, is een vorm van aanranding.

In het geval van *verkrachting* wordt het lichaam van de ander binnengedrongen tegen zijn of haar wil. Dit kan gebeuren met geweld, onder bedreiging van geweld of door chantage.

Onder verkrachting valt niet alleen het op enigerlei wijze (dus ook met een vinger of voorwerp) binnendringen van de anus of vagina. Ook het binnendringen van de mond met een geslachtsdeel is een vorm van verkrachting.

Sekse

Zowel vrouwen als mannen, jongens als meisjes kunnen slachtoffer worden van seksueel geweld.

Seksueel geweld door een familielid

Seksueel geweld kan ook binnen een familie voorkomen. In het dagelijks taalgebruik wordt dit incest genoemd. Het begrip familie wordt daarbij ruim opgevat. Zo kunnen (stief)vader, (stief)moeder, broers en zussen, opa's en ooms, neven en tantes plegers van seksueel geweld zijn.

Seksueel geweld binnen een relatie

Ook binnen een vaste relatie kan sprake zijn van seksueel geweld. Voor de wet maakt het geen verschil, of de dader al dan niet getrouwd is met het slachtoffer. Dus ook binnen het huwelijk kan zich seksueel geweld voordoen.

Hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld

Seksueel geweld is een ernstige aantasting van de integriteit van het lichaam. Slachtoffers van seksueel geweld ervaren deze gebeurtenis dikwijls als zeer schokkend. Gevoelens van machteloosheid, wraak, pijn, schaamte en verdriet strijden om de voorrang. Niet iedereen is even goed in staat om hierover met een ander te praten. Toch is het belangrijk dat dit wel gebeurt. Er zijn weinig mensen die een dergelijke ervaring in hun eentje kunnen verwerken. Het komt vaak voor dat slachtoffers van seksueel geweld hun emoties (aanvankelijk) trachten te verdringen, of niet durven praten over hetgeen hen is overkomen uit angst voor nog meer geweld door de dader. Na verloop van tijd kunnen de emotionele gevolgen echter alsnog tot uiting komen. Veel problemen die later ontstaan, zijn te voorkomen door vroeg steun te zoeken én te krijgen.

Vrienden en familie

Uiteraard zijn er organisaties die professionele hulp bieden aan slachtoffers van seksueel geweld. Het kan (voorlopig) ook voldoende zijn om in de eigen vrienden- of familiekring een luisterend oor te vinden. Dat is waardevol op het moment zelf én het kan het vervolg van het verwerkingsproces wat vergemakkelijken.

6

Mocht het, om welke reden dan ook, niet mogelijk zijn om in de naaste omgeving steun te krijgen, dan kun je voor hulp bijvoorbeeld terecht bij een geestelijke, een opvangcentrum, een telefonische hulpdienst, een vertrouwenspersoon zoals de huisarts of een hulpverlener (zie ook hierna bij 'Eerste opvang').

Op het moment dat slachtoffers van seksueel geweld steun zoeken bij familie, vrienden of kennissen, hebben ze er vaak vooral behoefte aan hun hart uit te storten. Bied dan een luisterend oor, steun en troost, maar laat je niet meeslepen door je eigen emoties. Zorg voor een omgeving waarin het slachtoffer zich veilig voelt. Een luisterend oor betekent op zo'n moment erg veel. Daarmee moet het beginnen. Probeer pas daarna samen te zoeken naar een antwoord op de vraag hoe het nu verder moet.

Medisch onderzoek

Onafhankelijk van de beslissing om hulp te zoeken bij het verwerken van het verdriet, is het verstandig dat het slachtoffer in ieder geval een arts in vertrouwen neemt. Niet alleen na een verkrachting, maar ook wanneer er verwondingen zijn ontstaan na een aanranding is een medisch onderzoek dringend gewenst.

Het onderzoek door een arts is om verschillende redenen belangrijk. Allereerst is de arts er

om de fysieke gevolgen van het seksueel geweld medisch te onderzoeken en te behandelen. Het gaat hierbij onder meer om het verplegen van eventuele verwondingen, het opsporen en behandelen van seksueel overdraagbare aandoeningen zoals geslachtsziekten en Aids, en het verstrekken van medicijnen om zwangerschap te voorkomen.

Ten tweede kan het medisch onderzoek van belang zijn, indien er een beroep op een uitkering (WAO of van een verzekeringsmaatschappij) moet worden gedaan.

Ten slotte kunnen de bevindingen van de arts een rol spelen bij het verzamelen van bewijsmateriaal door de politie, de veroordeling van de dader en het verkrijgen van een eventuele schadevergoeding van de dader.

Misschien wil de arts inwendig onderzoek doen dat minder plezierig is. Het is vaak toch raadzaam hieraan mee te werken. Het levert namelijk voor politie en justitie belangrijke informatie op. Ook als het slachtoffer op dat moment niet van plan is om aangifte te doen bij de politie, is het vergaren van medisch bewijsmateriaal nuttig: immers, op een later tijdstip kan het slachtoffer terugkomen op het besluit om geen aangifte te doen. Bedenk dat artsen gebonden zijn aan het beroepsgeheim en de rechten van de patiënt dienen te waarborgen. Zij mogen pas informatie aan derden verstrekken, indien de betrokken patiënt daarvoor toestemming heeft gegeven.



Voor medisch onderzoek kan men terecht bij de huisarts of zijn vervanger, de GG&GD of eventueel bij de afdeling Spoedeisende Hulp van het ziekenhuis. Raadpleeg hiervoor de telefoongids.

Vaak bestaan er tussen de politie en de GG&GD, een groep huisartsen dan wel de afdeling gynaecologie van een plaatselijk ziekenhuis, vaste afspraken over het verrichten van deze onderzoeken.

Een aantal ziekenhuizen heeft een spreekuur ingesteld waar men anoniem terecht kan. Informatie hierover is verkrijgbaar via de huisarts of de dokterstelefoon.

Sommige artsen en gynaecologen zijn gespecialiseerd in de opvang van slachtoffers van seksueel geweld. Bij veel hulpverleners en politiebureaus zijn de namen van deze specialisten op te vragen.

Eerste opvang

In veel plaatsen zijn er organisaties die eerste hulp bieden aan slachtoffers van seksueel geweld. Voor emotionele steun en praktische raadgevingen kan men ook terecht bij een van de 75 Buro's Slachtofferhulp. De hulp die hier wordt geboden, is gratis. De opvang gebeurt door vrijwilligers, die hiervoor een training hebben gevolgd. Behalve dat ze een luisterend oor bieden, kunnen ze informatie verstrekken over verdergaande hulpverlening en de juridische

procedures. Desgewenst begeleiden ze het slachtoffer bij het doen van aangifte en tijdens de rechtszitting.

Veel steden hebben een SOS Telefonische Hulpdienst die kan vertellen welke organisaties in de buurt specifiek hulp verlenen aan slachtoffers van seksueel geweld.

Er zijn ook telefonische hulpdiensten die zich speciaal richten op slachtoffers van seksueel geweld. Een voorbeeld daarvan is de Eerste Lijn Amsterdam.



De Landelijke Organisatie Slachtofferhulp (telefoon 030 – 234 01 16) heeft een lijst met de adressen en telefoonnummers van de Buro's Slachtofferhulp. Houd er rekening mee dat deze bureaus niet 24 uur per dag geopend zijn.

Raadpleeg voor de SOS Telefonische Hulpdienst (24 uur per dag bereikbaar) de telefoongids.

De Eerste Lijn Amsterdam is door de week van 10.30 tot 23.00 uur en in het weekend van 16.30 tot 23.00 uur bereikbaar onder nummer 020 – 613 02 45.

Jonge slachtoffers (tot en met 18 jaar) kunnen ook terecht bij de Kindertelefoon.

Deze is iedere dag van 14.00 tot 20.00 uur bereikbaar onder nummer 0800 – 04 32.

8 **Professionele hulpverlening**

Een slachtoffer van seksueel geweld kan emotioneel zodanig in de knoop raken, dat verdergaande professionele hulp geboden is. Er is hulpverlening speciaal voor vrouwen, voor mannen en voor specifieke groepen zoals allochtonen en gehandicapten.

Het Algemeen Maatschappelijk Werk en de Fiom verlenen dergelijke steun gratis. Beide organisaties bieden naast individuele hulpverlening de mogelijkheid om in een groep ervaringen met seksueel geweld te verwerken. De Fiom houdt zich bovendien bezig met preventie van (herhaald) seksueel geweld en belangenbehartiging.

Voor hulp van de Riagg is een verwijzing nodig: aanmelding kan gebeuren via bijvoorbeeld de huisarts of het Algemeen Maatschappelijk Werk. Er zijn verschillende vormen van therapie mogelijk, variërend van gezins- en groepstherapie tot individuele en creatieve therapie. De hulpverlening door het Riagg is in principe kosteloos. Er wordt alleen een eigen bijdrage gevraagd in het geval van psychotherapie.

Voor therapie kan men zich ook wenden tot een vrij gevestigde psycholoog of psychiater. De kosten voor een dergelijke therapie worden niet vanzelfsprekend vergoed door het ziekenfonds of de particuliere ziektekostenverzekering. Informeer daarom altijd bij de verzekeraar of de kosten vergoed worden en of een verwijzing nodig is.

Bij de regionale afdelingen van de Vereniging Seksuele Kindermishandeling binnen het gezin (VSK) vinden onder leiding van ervaringsdeskundigen werkgroepen plaats voor het verwerken van incestervaringen.

Voor bepaalde slachtoffergroepen zoals homoseksuelen, gehandicapten, zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen, verslaafde vrouwen en buitenlandse vrouwen (vrouwenhandel) zijn er aparte voorzieningen en een specifieke hulpverleningsaanbod.



De telefoonnummers van het Algemeen Maatschappelijk Werk, de Riagg en van vrij gevestigde psychologen en psychiaters staan in de telefoongids. Bij de Stichting Ambulante Fiom (telefoon 073 – 612 88 21) zijn de adressen van de lokale vestigingen van de Fiom verkrijgbaar. De huisarts, politie en Bureau's Slachtofferhulp beschikken veelal over een overzicht van regionale professionele hulpverleners. Deze informatie is ook verkrijgbaar bij de Landelijke Stichting Korrelatie en bij de informatielijn van TransAct. Korrelatie is op werkdagen van 9.00 tot 22.00 uur bereikbaar op nummer 0900 – 14 50. De informatielijn van TransAct is dagelijks tussen 9.00 en 12.30 uur geopend op nummer 030 – 230 06 66. TransAct beschikt tevens over de adressen van de VSK-werkgroepen voor contact tussen lotgenoten.

Juridische hulpverlening

Naast medische, emotionele, psychische en praktische ondersteuning kan er behoefte bestaan aan juridische hulp. Dit kan het geval zijn, indien overwogen wordt aangifte te doen en de consequenties hiervan niet duidelijk zijn. Ook wanneer het slachtoffer schadevergoeding van de dader wil, is juridisch advies gewenst. Hiervoor kan men terecht bij een gespecialiseerde advocaat, een rechtswinkel, een Bureau voor Rechtshulp of, wanneer men lid is van een vakbond, bij de juridische dienst van deze vakbond.

De Bureaus voor Rechtshulp zijn in zo'n vijftig gemeenten verspreid over het land gevestigd. Zij geven onafhankelijk juridisch advies en informatie. Het spreekuur is gratis. Voor het zogeheten 'voortgezet spreekuur' wordt een eigen bijdrage gevraagd. In sommige zaken verlenen de juristen van het bureau zelf hulp. Bij ingewikkelder zaken verwijzen ze door naar een advocaat. De Bureaus voor Rechtshulp beschikken over een lijst van advocaten die gespecialiseerd zijn in zaken over seksueel geweld. Deze informatie is ook verkrijgbaar bij de Nederlandse Orde van Advocaten, TransAct en het Clara Wichmann Instituut.

Vakbondsleden kunnen voor informatie, advies en rechtsbijstand ook terecht bij de juridische dienst van hun vakbond. Zeker als het om seksueel geweld op de werkplek gaat, is het aan te bevelen contact met de bond op te nemen. Daar zitten juristen die ervaring hebben met zaken als seksuele intimidatie en seksueel geweld op de werkplek en met arbeidsconflicten die daaruit kunnen voortvloeien. Voor vakbondsleden zijn aan een consult geen kosten verbonden.



Informatie over de gemeenten waar een Bureau voor Rechtshulp is gevestigd, is op te vragen bij de Vereniging Rechtshulp-organisaties Nederland (VRN), telefoon 070 – 356 06 20.

De adressen en telefoonnummers van de rechtswinkels staan in het telefoonboek. Voor informatie over advocaten die gespecialiseerd zijn in zaken over seksueel geweld, kan informatie ingewonnen worden bij de Nederlandse Orde van Advocaten, telefoon 070 – 328 83 28. Ook TransAct (telefoon 030 – 230 06 66, dagelijks tussen 9.00 en 12.30 uur) en het Clara Wichmann Instituut (telefoon 020 – 668 40 69, dagelijks tijdens kantooruren) beschikken over deze informatie. Bij veel gemeenten zijn sociaal raadslieden in dienst, die eveneens kunnen doorverwijzen naar specifieke juridische hulp. Hun advies is gratis. Informeer bij de gemeente of bij de Landelijke Vereniging Sociaal Raadslieden (p/a Maatschappelijk Ondernemers Groep, telefoon 030 – 298 34 19) wie er als sociaal raadsman of -vrouw in de nabije omgeving zetelt.

Een aantal bedrijven en instellingen hebben een vertrouwenspersoon voor seksuele intimidatie en seksueel geweld op de werkvloer aangesteld. Zij kunnen veelal ook informatie geven over juridische hulpverlening.

3 De rol van de politie

Slachtoffers van seksueel geweld kunnen op het politiebureau terecht om te vertellen wat er gebeurd is. Dit betekent niet dat er per se aangifte gedaan hoeft te worden. De politie heeft mede tot taak om een slachtoffer goed op te vangen.

In principe maakt een informatief gesprek altijd deel uit van de opvang door de politie. In dit gesprek vertelt ze onder meer over de juridische mogelijkheden en de vereisten voor het doen van een melding of aangifte. Ook beschikt de politie over adressen in de regio waar het slachtoffer hulp kan krijgen.

Behalve het doen van *aangifte* bestaat de mogelijkheid een *melding* te doen van het gebeurde. Welke keuze ook wordt gemaakt, het belangrijkste is dat het slachtoffer er zélf helemaal achter staat.

Melding

Bij een melding van seksueel geweld wordt er door de politie geen proces-verbaal opgemaakt. Dit betekent dat het vervolg, een politie-onderzoek, achterwege blijft. Er vindt dus ook geen strafrechtelijke vervolging van de dader plaats.

Een melding kan ook door iemand anders dan het slachtoffer worden gedaan. Het is bovendien mogelijk een anonieme melding te doen: het is namelijk niet verplicht om naam en adres van het slachtoffer op te geven.

Voor de politie is het belangrijk dat seksueel geweld in ieder geval gemeld wordt. Deze informatie kan van belang zijn, als er andere aangiften of meldingen over dezelfde verdachte bij de politie binnenkomen.

Aangifte

In het geval van aangifte van seksueel geweld stelt de politie hiervan een verklaring op, die door het slachtoffer moet worden ondertekend. Op basis van deze verklaring wordt een proces-verbaal opgemaakt. Voor het politie-onderzoek is het belangrijk dat het slachtoffer zo veel mogelijk details vertelt van wat er is gebeurd. De rechercheur zal erom vragen. Het kan soms lastig zijn daarop te antwoorden. Toch is dat nodig.

Aangifte doen betekent overigens niet dat het slachtoffer op iedere vraag hoeft in te gaan. Zo zijn vragen over het seksleven en de partners van het slachtoffer uit den boze. Die zijn namelijk niet van belang voor het bewijs.

Nadat de politie de verklaring heeft opgesteld, krijgt u de tijd om de tekst nog eens rustig door te lezen en waar nodig aan te vullen, alvorens deze te ondertekenen.

Verjaringstermijn

Voor de bewijsvoering is het het beste dat er zo snel mogelijk aangifte wordt gedaan. De dader kan nog in de buurt zijn en er zijn misschien nog sporen. Maar het heeft zeker ook zin om aangifte te doen lange tijd na het gebeurde. Vooral slachtoffers van incest hebben soms jaren nodig voor ze aangifte kunnen of durven doen.

Slachtoffers van seksueel geweld kunnen nog jaren na het gebeurde aangifte doen. De termijn is bij aanranding twaalf jaar en bij verkrachting vijftien jaar.

Een minderjarige heeft nog meer tijd om aangifte te doen. De verjaringstermijn begint pas te lopen op het moment dat het slachtoffer achttien jaar is geworden. De termijn is vanaf dat moment weer twaalf jaar voor aanranding en vijftien jaar voor verkrachting.

Op deze termijnen geldt één uitzondering. Wanneer de aanrander of verkrachter op het moment van het plegen van het delict jonger is dan achttien jaar, dan wordt de verjaringstermijn met de helft bekort. Voor aanranding is de termijn in dat geval zes jaar en voor verkrachting zevenenhalf jaar.

Welk politiebureau?

12

In principe moet de aangifte plaatsvinden bij de politie in de gemeente waar het delict is gepleegd. Op een aantal politiebureaus bestaat een gespecialiseerde afdeling Jeugd- en Zedenzaken. Daar werken rechercheurs die regelmatig te maken hebben met slachtoffers van seksueel geweld. Op een bureau zonder zo'n speciale afdeling zijn echter ook agenten aanwezig die deskundig zijn in het opvangen van slachtoffers van seksueel geweld. Het kan zijn dat deze op dat moment niet op het werk aanwezig is. Daarom is het raadzaam van tevoren te bellen om een afspraak te maken. Dit voorkomt de eventuele teleurstelling dat je niet direct geholpen kunt worden en op een later tijdstip moet terugkomen.

Maak bij de balie in het kort duidelijk waarover het gaat. Bijvoorbeeld door te zeggen: "Ik wil aangifte doen van seksueel geweld." Of: "Ik wil praten over iets wat met seksueel geweld te maken heeft."

Een vriend of vriendin meenemen mag altijd. Ook is het mogelijk dat het gesprek met de politie bij het slachtoffer thuis plaatsvindt in plaats van op het politiebureau.

Vrouwelijke politie-ambtenaar

Sommigen geven er de voorkeur aan om met een vrouwelijke politie-ambtenaar te spreken over het seksueel geweld dat hen is aangedaan. Die mogelijkheid bestaat.

Wanneer er op een bepaald tijdstip geen vrouwelijke rechercheur is die dienst heeft, kan de politie misschien regelen dat zij alsnog komt. Als er op het bureau geen vrouwelijke rechercheur werkzaam is, heeft het slachtoffer het volste recht om naar een ander bureau te gaan.

Het politie-onderzoek

Na de aangifte begint het politie-onderzoek. De recherche gaat op zoek naar bewijsmateriaal. Hiervoor kan de medewerking van het slachtoffer worden gevraagd. Als een onderzoek als te aangrijpend wordt ervaren, mag deze medewerking weigeren.

Bewijsmateriaal

Bij het vergaren van bewijsmateriaal zal de politie vooral baat hebben bij informatie uit medisch onderzoek, verklaringen van getuigen en aanvullende bewijsstukken. Informatie verkregen uit medisch onderzoek is belangrijk. Gegevens uit zo'n onderzoek mogen alleen voor het politie-onderzoek gebruikt worden, als het slachtoffer hiervoor schriftelijk toestemming heeft gegeven (zie ook pagina 6 onder 'Medisch onderzoek'). Voor de bewijsvoering kunnen ook allerlei andere bijzonderheden van belang zijn, zoals scheuren in de kleding, (politie)foto's van het opgelopen letsel en bloed- en spermavlekken. Stop kleding die als bewijsmateriaal kan dienen, nooit in een afgesloten plastic zak. Als er geen lucht bijkomt, kunnen bloed- en spermavlekken namelijk onbruikbaar worden voor onderzoek. Ook verklaringen van getuigen die iets gezien of gehoord hebben, zijn waardevol. Meestal waren er op het moment zelf geen getuigen. Daarom zijn getuigen die het slachtoffer kort ná het gebeure hebben gezien of gesproken, ook belangrijk.

Verloop van het onderzoek

Indien het slachtoffer er prijs op stelt, wordt hij of zij door de politie op de hoogte gehouden van het verloop van het onderzoek. Toch kan het gebeuren dat de politie na de aangifte lange tijd niets van zich laat horen. Dit betekent geenszins dat de politie niets met de aangifte doet. Wanneer je als slachtoffer meer wilt weten over het verloop van het onderzoek, informeer dan bij de behandelend rechercheur hoe de zaak er voor staat. Het is mogelijk dat de recherche het onderzoek niet rond krijgt, bijvoorbeeld omdat de dader niet opgespoord kan worden, of omdat er onvoldoende bewijsmateriaal te vinden is. Waarschijnlijk besluit de politie dan om de zaak te laten rusten. Dit wil dus niet zeggen dat de politie het slachtoffer niet gelooft. Ze gaat er in principe vanuit dat het verhaal waar is, maar ze kan hiervoor geen of te weinig juridische bewijs leveren. In dat geval komt het niet tot een rechtszaak. Als het slachtoffer daarover een andere mening heeft, kan hij of zij dit kenbaar maken bij de behandelend rechercheur, bij diens chef of in laatste instantie bij de officier van justitie.

De verdachte

In veel gevallen is de dader een bekende van het slachtoffer. Als de dader een onbekende is, kan de politie vragen foto's van mogelijke verdachten te bekijken en een signalement van de dader te geven. Nadat de vermoedelijke dader is aangehouden, wordt het slachtoffer vaak verzocht naar het bureau te komen om te kijken of het de verdachte herkent. Dit gebeurt met een confrontatiespiegel, een spiegel waar aan één kant doorheen gekeken kan worden: het slachtoffer ziet wel de verdachte, maar de verdachte ziet alleen zijn eigen spiegelbeeld.

Afronding van het onderzoek

In sommige gevallen maakt de politie de inschatting dat er onvoldoende bewijs is voor een veroordeling van de verdachte. Of deze blijft onbekend. Dan kan de politie het dossier sluiten; dit heet een 'politiesepot'. Het slachtoffer kan over deze beslissing zijn beklag doen bij de officier van justitie. De officier, die uiteindelijk beslist over vervolging, kan de politie opdracht geven de opsporing te hervatten.

Als de recherche het onderzoek heeft afgerond en vindt dat er voldoende bewijsmateriaal tegen de verdachte is, wordt het dossier doorgestuurd naar de officier van justitie.

De rol van het openbaar ministerie

Het is de officier van justitie die beslist of de verdachte wel of niet vervolgd wordt. De officier heeft drie mogelijkheden.

- Ten eerste kan hij besluiten niet tot vervolging over te gaan. Dit heet een 'sepot'.
- Ten tweede kan hij in bepaalde gevallen de verdachte een schikking ('transactie') aanbieden.
- Ten derde kan hij de verdachte vervolgen. Dit betekent dat hij de zaak voor de rechter zal brengen.

Wees erop bedacht dat de officier zich louter door juridische en zakelijke overwegingen laat leiden bij de keuze uit de drie voornoemde mogelijkheden.

Zolang de officier van justitie de zaak in behandeling heeft, kan het slachtoffer een persoonlijk gesprek met hem aanvragen. Ook kan informatie ingewonnen worden bij het Slachtofferinformatieloket van het parket van de officier van justitie.

Sepot

De officier van justitie kan besluiten om de verdachte niet te vervolgen: de zaak wordt geseponeerd. Meestal gebeurt dit omdat hij vindt dat er onvoldoende bewijs is. De officier neemt dan aan dat de rechter het bewijs niet voldoende zal vinden om tot een veroordeling te komen.

Tegen het besluit om niet te vervolgen kan het slachtoffer bezwaar aantekenen bij het gerechtshof. Adressen van de gerechtshoven zijn op te vragen bij de afdeling In- en externe communicatie van het ministerie van Justitie, telefoon 070 – 370 68 50.

Dien een bezwaarschrift zo snel mogelijk in, liefst binnen drie maanden na het sepot. Het is aan te raden dit te doen met hulp van een advocaat of een medewerker van een Bureau voor Rechtshulp.

Schikking (transactie)

Een schikking komt neer op seponeren onder voorwaarden. De officier van justitie ziet af van verdere rechtsvervolging, als de verdachte bijvoorbeeld een schikkingsbedrag betaalt of de schade van het slachtoffer vergoedt. Andere voorwaarden zijn eveneens mogelijk: de verdachte kan gevraagd worden mee te werken aan een therapie.

Ook in het geval van een schikking kan bezwaar aangetekend worden bij het gerechtshof. De hulp van een advocaat of een medewerker van een Bureau voor Rechtshulp is bij het opstellen van zo'n bezwaarschrift wenselijk.

Gerechtelijk vooronderzoek

Het kan zijn dat de officier van justitie een nader onderzoek nodig vindt, voordat hij een beslissing over verdere stappen kan nemen. Hij laat dan een gerechtelijk vooronderzoek verrichten door een rechter-commissaris. De rechter-commissaris heeft meer bevoegdheden dan de politie, waardoor meer feiten boven water kunnen komen. Dat kunnen feiten zijn die vóór of tegen de verdachte pleiten.

De rechter-commissaris kan het slachtoffer oproepen als getuige om vragen te beantwoorden. Het is wettelijk verplicht aan deze oproep gehoor te geven. Tijdens het verhoor door de rechter-commissaris kan het slachtoffer nog dingen vertellen die tijdens de aangifte bij de politie niet genoemd zijn, bijvoorbeeld omdat ze pas later te binnen schoten. In zeer uitzonderlijke omstandigheden kan het verhoor onder ede plaatsvinden. Dit gebeurt alleen wanneer het slachtoffer niet op de terechtzitting kan verschijnen en zijn of haar aanwezigheid wél vereist is.

Meestal is de advocaat van de verdachte tijdens het verhoor door de rechter-commissaris aanwezig. Ook hij mag het slachtoffer vragen stellen. Verder is er een griffier, die een verslag van het verhoor maakt, dat na afloop door het slachtoffer ondertekend moet worden. Via de griffier loopt ook het verzoek om een vriend(in) mee te nemen naar het verhoor. Hiervoor is altijd de toestemming van de rechter-commissaris vereist.

16

Vervolging

Wanneer de officier van justitie besluit dat er voldoende aanknopingspunten zijn, zal hij tot vervolging over gaan. Namens de Staat zal hij de verdachte aanklagen en voor de rechter brengen. Hij treedt dus niet namens het slachtoffer op: die is geen partij in het proces en heeft dus ook geen advocaat nodig. Uiteraard kan het slachtoffer, indien hij of zij daar prijs op stelt, zich wel door een advocaat laten bijstaan.

5 De terechtzitting

Op de terechtzitting beoordeelt de rechter of er voldoende bewijs is tegen de verdachte. Hij beslist of de verdachte schuldig is en wat de straf zal zijn. De uitspraak van de rechter heet 'vonnis'. Als er een straf wordt opgelegd, zorgt de officier van justitie ervoor dat die wordt uitgevoerd.

Achter gesloten deuren

De rechter kan besluiten om een zaak achter gesloten deuren te behandelen. Dat wil zeggen zonder publiek en pers. Dit komt, behalve bij familiezaken, echter zelden voor. Behandeling achter gesloten deuren gebeurt meestal op verzoek van de officier van justitie of van de verdachte. Ook het slachtoffer kan vragen om een zitting achter gesloten deuren.

Verloop van het proces

Meestal wordt de zaak behandeld door drie rechters. Bij hun binnenkomst gaat iedereen even staan. Een van de rechters (de president) voert het woord. De griffier schrijft op wat er wordt gezegd. Wees erop bedacht dat de gang van zaken erg formeel is. De procedure is in de wet vastgelegd. Om enigszins vertrouwd te raken met de gang van zaken tijdens een rechtszitting, kan het helpen van tevoren eens een zitting bij te wonen.

De rechter vraagt naar de naam en het adres van de verdachte en wijst hem/haar op het recht om vragen niet te beantwoorden. Daarna leest de officier van justitie de aanklacht voor. Vervolgens stelt de rechter enkele vragen aan de verdachte om erachter te komen of deze geheel of gedeeltelijk bekend. Hierna volgt het getuigenverhoor. Iedere getuige wordt apart verhoord. De rechter vraagt de naam, leeftijd, het beroep en de woonplaats van de getuige. Tevens informeert de rechter of de getuige familie is van de verdachte. Daarna moet de getuige de eed of belofte afleggen, waarmee hij of zij verklaart de waarheid te zullen spreken. Dan kan het verhoor beginnen.

Getuigenverhoor

Een officier van justitie wil op een rechtszitting een zaak zo sterk mogelijk maken. Hij gebruikt daarvoor de resultaten van het politie-onderzoek en van het gerechtelijk vooronderzoek door de rechter-commissaris als dat heeft plaatsgevonden. Daarnaast kan hij getuigen en getuigen-deskundigen oproepen. Ook het slachtoffer zelf kan worden opgeroepen als getuige. Getuigen zijn verplicht om op de rechtszitting te verschijnen.

Het slachtoffer kan de rechter verzoeken om de verdachte te laten verwijderen voor de duur

van zijn getuigenverhoor. In het algemeen zal de rechter hiermee instemmen. Wel heeft de rechter de plicht om de verdachte op de hoogte te brengen van hetgeen het slachtoffer als getuige heeft verklaard.

Mocht het slachtoffer om persoonlijke redenen niet willen getuigen, dan zal hiertoe een schriftelijk verzoek bij de officier van justitie ingediend moeten worden. Ook al is zo'n verzoek ingediend, dan nog kan de officier van justitie besluiten het slachtoffer als getuige op de terechtzitting te horen.

De gang van zaken tijdens een terechtzitting is formeel. Probeer je daarvan als slachtoffer zo min mogelijk aan te trekken. Vertel rustig wat er is gebeurd. Wees niet bang om te zeggen dat je iets niet zeker weet. Van een getuige wordt verwacht dat hij of zij meewerkt aan een goed verloop van het proces en dus eerlijk antwoord op de vragen geeft. Dit betekent niet dat de getuige verplicht is op elke vraag antwoord te geven.

Na het verhoor door de rechter mag de officier van justitie vragen stellen. Daarna is het de beurt aan de advocaat van de verdachte. Het behoort tot zijn taak om de zaak van de verdachte te bepleiten. In die rol kan hij vragen stellen die voor het slachtoffer pijnlijk kunnen zijn. Wees hierop bedacht. Je kunt je hierop eventueel van tevoren alvast voorbereiden.

Officieel heeft de verdachte als laatste het recht getuigen, en dus ook het slachtoffer, vragen te stellen. Dat geldt ook als de verdachte buiten de zaal is geweest. Voor het slachtoffer kan dit pijnlijk zijn. In de praktijk maken verdachten zelden gebruik van deze mogelijkheid.

18

Afronding van het proces

Na het getuigenverhoor stelt de rechter vragen aan de verdachte. Ook de advocaat en de officier van justitie krijgen de gelegenheid vragen te stellen aan de verdachte. Na deze onderzaging houdt de officier zijn requisitoir. Hierin zet hij de feiten op een rijtje, geeft zijn mening over het bewijs en eist op grond daarvan een bepaalde straf. Als de officier klaar is, begint de advocaat met het pleidooi. De verdachte krijgt als laatste het woord.

Uitspraak

Aan het eind zegt de rechter wanneer uitspraak wordt gedaan. In principe is dit twee weken na de zitting. Het vonnis is openbaar en wordt uitgesproken op de rechtbank. Het is ook mogelijk de griffier te bellen, die aan de hand van het parketnummer de uitspraak kan vertellen. Bij het Slachtofferinformatieloket van het openbaar ministerie is de uitslag ook bekend, zij het op een iets later tijdstip.

Hoger beroep

De rechter hoeft in het vonnis niet de eis van de officier van justitie te volgen. De verdachte kan een hogere of lagere straf krijgen dan de officier eist. Als de officier het niet eens is met de uitspraak, kan hij in hoger beroep gaan. Dat geldt niet voor het slachtoffer, dat in het strafproces niet zelfstandig in hoger beroep kan gaan tegen de uitspraak van de rechter. Een civielrechtelijk hoger beroep is wel mogelijk voor het slachtoffer. Bij hoger beroep bekijken andere, hogere rechters de zaak opnieuw en geven daar hun oordeel over. Zolang een zaak in hoger beroep is, wordt het vonnis nog niet uitgevoerd.

De beslissing tot hoger beroep moet binnen veertien dagen na de uitspraak worden genomen. Een hoger beroep wordt meestal negen maanden tot een jaar later behandeld door het gerechtshof. Het kan gebeuren dat het gerechtshof het slachtoffer wil horen als getuige, maar dit komt niet vaak voor.

Na behandeling door het gerechtshof kan de zaak terechtkomen bij de Hoge Raad. Dit komt echter zelden voor. De Hoge Raad is het hoogste rechtscollege van Nederland en is gevestigd in Den Haag.

6

Straat- en contactverbod

Regelmatig maken slachtoffers gebruik van de mogelijkheid om een straatverbod te eisen. De verdachte krijgt dan een verbod zich in een bepaald gebied op te houden. Dit gebied kan bestaan uit bepaalde straten, een park of zelfs een hele gemeente.

Naast of in plaats van het straatverbod kan het slachtoffer ook nog een contactverbod eisen. Het is de verdachte verboden het slachtoffer aan te spreken of op te bellen (het verbod heeft ook betrekking op contact via email, schrijven of fax).

Goede reden

Een straat- of contactverbod wordt niet zomaar opgelegd. Er moet een goede reden voor zijn. Bijvoorbeeld omdat de dader in de buurt vrij rondloopt en het slachtoffer zich door hem of haar bedreigd voelt. Of omdat de dader niet ophoudt tegen de wil van het slachtoffer contact te zoeken of het slachtoffer op andere wijze lastigvalt. Getuigen die dit kunnen bevestigen, zijn belangrijk omdat zij de eis tot een straat- of contactverbod kracht bij kunnen zetten.

Aanvragen van een verbod

20

Het is op elk moment mogelijk een straatverbod te eisen. Dit kan op twee manieren gebeuren: via het strafrecht of via het burgerlijk recht.

Wanneer gekozen wordt voor de weg van het strafrecht, verloopt de eis tot een straat- en contactverbod via de officier van justitie. Hij kan de rechter verzoeken voorwaarden te stellen aan de verdachte. De rechter kan bepalen dat een gedeelte van de straf niet ten uitvoer gelegd onder de voorwaarde dat de verdachte gedurende een bepaalde proeftijd niet bij het slachtoffer in de straat komt, of contact met hem opneemt. Dit heet 'bijzondere voorwaarde'. Vragen om een straat- of contactverbod kan ook via het burgerlijk recht. Het slachtoffer moet dan een kort geding aanspannen. Voordeel is dat zowel de procedure als de zitting vrij snel verlopen. Een van de nadelen is evenwel dat de kosten hoog kunnen zijn. Voor het voeren van een kort geding is een advocaat nodig. Meer informatie hierover is te vinden in de brochure *Civiele procedure* (op pagina 27 staat hoe u deze en andere brochures over het burgerlijk recht kunt aanvragen).

Effectiviteit

Een straat- of contactverbod geeft geen garantie dat de veroordeelde zich eraan houdt. Meestal wordt het verbod gekoppeld aan een dwangsom die bij overtreding opeisbaar is. Als de veroordeelde zich niet aan het verbod houdt, wordt via de advocaat een deurwaarder ingeschakeld. Er moeten ten minste twee getuigen zijn die voor de deurwaarder verklaren dat het verbod is overtreden. Pas daarna kan de deurwaarder overgaan tot het vorderen van de dwangsom.

7 Schadevergoeding

Bij de aangifte heeft de behandelend rechercheur geïnformeerd of het slachtoffer de schade wil verhalen op de dader. Bij het vaststellen van de schade wordt een onderscheid gemaakt tussen materiële en immateriële schade.

Bij materiële schade gaat het meestal om de waarde van vernielde goederen, medische kosten, extra studiekosten door studievertraging en verlies van inkomsten omdat een tijd niet gewerkt kon worden. De hoogte van materiële schade is in het algemeen goed vast te stellen. Bij immateriële schade ligt dat moeilijker. Het gaat dan bijvoorbeeld om verlies van levensvreugde vanwege de pijn en het verdriet dat het slachtoffer is aangedaan. Vergoeding van immateriële schade heet ook wel smartegeld.

Mogelijkheden tot schadevergoeding

Er zijn vier mogelijkheden om de geleden schade op de dader te verhalen:

- door bemiddeling van de politie tussen dader en slachtoffer,
- door bemiddeling van de officier van justitie,
- via het strafrecht,
- via het burgerlijk recht.

22

Bemiddeling door de politie of officier van justitie kan alleen als de schade makkelijk is vast te stellen en het om een eenvoudige zaak gaat. Bij seksueel geweld is dat meestal niet het geval.

Aan een eis tot schadevergoeding is geen financiële limiet verbonden. De schade mag echter niet dubbel verhaald worden. Daarom wordt altijd gevraagd of de schade al via de verzekering is vergoed. In dat geval kan het slachtoffer geen schadevergoeding meer eisen van de dader. Dit recht is dan overgegaan naar de verzekeringsmaatschappij.

Schadevergoeding via het strafrecht

Indien het slachtoffer via het strafrecht de geleden schade op de dader wil verhalen, zal de officier van justitie deze eis tijdens de terechtzitting aan de rechter voorleggen. Voorwaarde is wel dat het om een eenvoudig vast te stellen schadevergoeding gaat. Voor meer complexe zaken wordt doorverwezen naar het burgerlijk recht. Een advocaat of de officier van justitie kan vertellen of het om een eenvoudige danwel complexe schadevergoeding gaat.

Wel bestaat de mogelijkheid om de vordering te *splitsen* in een eenvoudig en ingewikkeld deel. Het ingewikkelde deel kan dan gevorderd worden in een burgerlijk proces.

Ongeveer twee weken voor aanvang van de terechtzitting ontvangt het slachtoffer een 'kennisgeving beledigde partij', waarmee hij zich 'voegt' in het strafproces. Dit betekent dat

het slachtoffer geen aparte procedure hoeft te starten om schadevergoeding te eisen. Aan de voeging zijn geen kosten verbonden. Nadere informatie over het verloop van deze procedure is te vinden in het informatieblad *Voegen in het strafproces*, dat tezamen met het voegingsformulier verkrijgbaar is bij de officier van justitie.

Schadevergoeding via het burgerlijk recht

In een burgerlijk proces kunnen alleen vorderingen worden behandeld die nog niet aan de orde zijn geweest in een strafrechtelijke zaak. Dit kan het geval zijn, omdat de zaak is geseponeerd door de officier, omdat er tijdens het strafproces geen schadevergoeding is geëist of omdat (een deel van) de vordering te complex bleek om tijdens het strafproces te behandelen. Een eis tot schadevergoeding van minder dan € 5.000,- kan via de rechtbank, sector kanton, behandeld worden. Een advocaat is dan niet nodig. Toch is het verstandig een advocaat in te schakelen, want procederen is ingewikkeld. Een vordering van meer dan € 5.000,- belandt bij de sector civiel van de rechtbank. Het inschakelen van een advocaat is dan verplicht. Een procedure voor de burgerlijke rechter is niet eenvoudig en soms nogal tijdrovend. Zo zal het slachtoffer zelf het bewijs moeten leveren dat er schade is toegebracht. Het is daarom verstandig om van tevoren juridisch advies in te winnen over de kans van slagen via een burgerlijk proces om de schade vergoed te krijgen. Ook in de brochure *Slachtofferhulp en schadevergoeding* staat nadere informatie. In het hoofdstuk 'Andere brochures' staat hoe deze brochure aangevraagd kan worden.

Schadefonds geweldsmisdrijven

Onder bepaalde voorwaarden is het mogelijk een beroep te doen op het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Een van de vereisten is dat de schade niet op een andere manier vergoed kan worden. Bovendien geldt de restrictie dat het verzoek om een uitkering van het schadefonds binnen drie jaar na het gebeure wordt gedaan. Verzoeken die na deze termijn worden ingediend, kunnen nog wel in behandeling worden genomen. Voorwaarde is dan dat de overschrijding van de termijn het gevolg is van omstandigheden waaraan de verzoeker redelijkerwijs niets kon doen.

Uitgebreide informatie over de voorwaarden, de maximale uitkering en de wijze waarop een uitkering aangevraagd kan worden staat in de brochure *Schadefonds geweldsmisdrijven*. In het hoofdstuk 'Andere brochures' staat hoe deze brochure aangevraagd kan worden.

Kosten van een gerechtelijke procedure

Advocaat

Een advocaat inschakelen kost geld. De advocatuur kent echter geen vaste tarieven. Een gangbaar advocatentarief is € 150,- per uur. Daar komt 19 procent BTW bij plus eventuele andere kosten, zoals reis- en deurwaarderskosten. Het is verstandig in een eerste gesprek te vragen hoeveel uur de advocaat denkt aan de zaak te besteden. Een aantal advocaten brengt niets in rekening voor zo'n eerste informatief gesprek van ongeveer een half uur. Informeer voor alle zekerheid vooraf. Overigens is het in enkele zaken voorgekomen dat de kosten van de advocaat op de dader verhaald konden worden.

Griffierecht

Voor het aanhangig maken van een zaak bij de burgerlijke rechter is griffierecht verschuldigd. Dit is een bijdrage in de kosten van de rechtspraak. Afhankelijk van de soort zaak ligt de hoogte van dat bedrag bij de sector kanton tussen de € 28,- en € 162,-. Bij de sector civiel zijn er vaste bedragen voor soorten zaken, maar kan de hoogte van het griffierecht ook samenhangen met de hoogte van het gevorderde schadebedrag (een percentage daarvan). Deze bedragen worden soms gewijzigd door de overheid. Informeer daarom vooraf.

24

Financiële tegemoetkoming

Afhankelijk van de hoogte van het inkomen en het eigen vermogen kan aanspraak gemaakt worden op een financiële tegemoetkoming van de overheid in de kosten van een advocaat en van het griffierecht. Er wordt altijd een eigen bijdrage gevraagd. Bij door de overheid gesubsidieerde rechtsbijstand kan dit bedrag variëren van € 64,- tot € 551,-. De precieze bedragen worden regelmatig gewijzigd. Bij de gemeente, het Bureau voor Rechtshulp en de afdeling In- en externe communicatie van het ministerie van Justitie (telefoon 070 – 370 68 50) zijn de exacte bedragen bekend. Om in aanmerking te komen voor een financiële bijdrage moet het formulier 'Verklaring omtrent inkomen en vermogen' ingevuld worden, dat bij het gemeentehuis verkrijgbaar is.

In de brochure *U wilt rechtsbijstand* is uitgebreide informatie over de financiële tegemoetkoming door de overheid opgenomen. In het hoofdstuk 'Andere brochures' staat hoe deze brochure aangevraagd kan worden.

Overige kosten

Bij een gerechtelijke procedure kunnen nog meer kosten komen kijken, zoals voor het oproepen van getuigen en deskundigen en voor het inschakelen van een deurwaarder. Bedenk ook dat er financiële risico's verbonden zijn aan het voeren van een civiele procedure. De rechter kan de verliezende partij veroordelen om ook de kosten van de tegenpartij te betalen.

Adressen en telefoonnummers

Medisch onderzoek

GG&GD: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Huisartsen: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids of bel de dokterstelefoon.

Rutgershuizen/Centra voor geboorteregeling en seksualiteit: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Spoedeisende Hulp: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Eerste opvang

Buro's voor Slachtofferhulp: Landelijke Organisatie Slachtofferhulp, 030 – 234 01 16.

SOS Telefonische Hulpdienst: raadpleeg de telefoongids onder 'SOS'.

Professionele hulpverlening

Algemeen Maatschappelijk Werk: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Psychologen en psychiaters: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Riagg: raadpleeg de telefoongids of de Gouden Gids.

Stichting Ambulante Fiom: 073 – 612 88 21.

26

Informatie over specifieke hulpverlening

Informatielijn van TransAct, Nederlands centrum sekse-specifieke zorgvernieuwing en bestrijding seksueel geweld: 020 – 230 06 66 (dagelijks tussen 9.00 en 12.30 uur).

Landelijke Stichting Korrelatie: 0900 – 14 50 (op werkdagen van 9.00 tot 22.00 uur).

Juridische hulpverlening

Bureaus voor Rechtshulp: Vereniging Rechtshulp-organisaties Nederland, 070 – 356 06 20.

Nederlandse Orde van Advocaten: 070 – 335 35 35.

Clara Wichmann Instituut: 020 – 668 40 69.

Doorverwijzing naar juridische hulpverlening

Sociaal raadslieden: informeer bij de gemeente of neem contact op met de *Landelijke Vereniging Sociaal Raadslieden, p/a Maatschappelijk Ondernemers Groep*:

telefoon 030 – 298 34 19.

Informatie over het openbaar ministerie

Slachtofferfunctionarissen bij de parketten: raadpleeg de telefoongids of het ministerie van Justitie, afdeling In- en externe communicatie, postbus 20301, 2500 EH Den Haag, 070 – 370 68 50.

Andere brochures

In deze folder is een aantal brochures/informatiebladen genoemd. Daarin is uitgebreidere informatie te vinden over onderwerpen die hier maar kort besproken konden worden.

- Getuige in het strafproces
- Getuige in een civiel proces
- Civiele procedure
- Slachtofferhulp en schadevergoeding
- Voegen in het strafproces
- Schadefonds Geweldsmisdrijven
- U wilt rechtsbijstand



Deze brochures zijn telefonisch te bestellen bij:

Postbus 51 Infolijn

Telefoon 0800 – 80 51 (gratis)

Openingstijden: maandag t/m vrijdag van 9.00 uur - 21.00 uur.

Internet: www.postbus51.nl

E-mail: vragen@postbus51.nl

De brochures kunnen ook – uitsluitend schriftelijk – besteld worden bij:

Ministerie van Justitie

Afdeling In- en externe communicatie

Telefoon 070 – 370 68 50

Openingstijden: maandag t/m vrijdag 9.00 uur – 15.00 uur

Internet: www.justitie.nl

E-mail: voorlichting.minjus.nl

Postbus 20301

2500 EH Den Haag

Colofon

Deze brochure is een uitgave van de Directie Jeugd en Criminaliteitspreventie van het Ministerie van Justitie in samenwerking met Slachtofferhulp Nederland

Druk: **Sdu Grafisch Bedrijf bv**

Oplage: **40.000/G**

Tweede herziene uitgave, juli 2003